

Türkiye Cumhuriyeti'nin Yüzüncü Yılı Anısına Cumhuriyet Dönemi Genel Türk Tarihi Araştırmaları: Orta ve Batı Asya 13-16. Asırlar Sınırlar, Şahıslar, Temalar

In Memory of the Centennial Anniversary of the Republic of Türkiye, Research on "General Turkish History": Studies from the Republican Period on 13th through 16th Century Borders, Persons, and Themes in Central and West Asia

Hayrunnisa Alan*

*Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul,
Türkiye

ORCID: H.A. 0000-0002-9836-7614

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hayrunnisa Alan,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: hayrunnisa.alan@medeniyet.
edu.tr

Başvuru/Submitted: 29.09.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.10.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
15.10.2023

Kabul/Accepted: 03.11.2023

Atıf/Citation:

Alan, Hayrunnisa. "Türkiye Cumhuriyeti'nin
Yüzüncü Yılı Anısına Cumhuriyet Dönemi Genel
Türk Tarihi Araştırmaları: Orta ve Batı Asya 13-16.
Asırlar Sınırlar, Şahıslar, Temalar." *Tarih Dergisi -
Turkish Journal of History*, 81 (2023): 441-464.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238113>

öz

Bu yazıda Genel Türk Tarihi araştırmalarının bir parçası olarak Cumhuriyet döneminde 13-16. asırlarda Orta Asya tarihi çalışmaları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Önce Orta Asya, Türkistan kavramlarının kapsamı ve kullanımı, sonra bu alanda çalışan ilk ve ikinci kuşak tarihçilerden bahsedilecektir. Daha sonra dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'deki koşulların tarih araştırmalarına etkisi üzerinde durulacak ve araştırma konularındaki genişlemeye işaret edilecektir. Çalışmamızda bu sahada kaleme alınan araştırmaların bir bibliyografyasını oluşturmayı amaçlamadık. Yazının sonunda YÖKTEZ sisteminden derlediğimiz 13-16. asırlar hakkında Türkiye'de yapılan doktora tezlerinin listesini ek olarak verdik. Böylece alan ile ilgili hangi konularda çalışmalar yapıldığını yansıtmayı istedik.

Anahtar Kelimeler: Tarih yazımı, Orta Asya, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti

ABSTRACT

This article will evaluate Central Asian history studies on the 13th-16th centuries during the republican period as part of General Turkish History research. The study will first address the scope and use of the concepts of Central Asia and Turkestan and then mention the first and second generation of historians who've worked in this field. The study will then emphasize the effects the developments in the world and the conditions in Türkiye had on historical research and point out how research topics had expanded. This study does not aim to create a bibliography of the research in this field. The list of doctoral theses written in Türkiye about the 13th through 16th centuries have been compiled from YÖKTEZ (i.e., the Council of Higher Education's thesis and dissertation categorization system) and been given as an annex at the end of the article with the intent of reflecting the topics of study in the field.

Keywords: Historiography, Central Asia, General Turkish History, Republic of Türkiye

Extended Abstract

Historiography has been shaped based on societal interests, their access to information and how it is used, both in the modern and pre-modern periods. Societies record the information they have acquired, starting from those close to them (adjacent to their living spaces) and those far away, and benefit from this information in various ways. Realizing these historical expansions, contractions, and new formations will facilitate understanding the scope of the concepts encountered in the literature, such as the Turkish World, Turkestan, Central Asia, Asia-i Vusta, and Central Asia. The framework Togan¹ and Bregel² have drawn in relatively modern periods for this field seems compatible. While accepting this framework, this study has chosen to use the term Central and West Asia by taking into account the narrative of primary historical sources.

The idea of a holistic Turkish history, including pre-Islamic periods, started with the discovery of the Orkhon Monuments and Turkology studies in the West. World history began to be taught in modern schools apart from Islamic history. Ahmet Zeki Velidi Togan's lecture under the title of General Turkish History at the Istanbul Darülfünun Literature Branch marked an important turning point. However, systematic research has taken place with the formation of higher education in the European style and *universitization*. In this process, Istanbul University and Ankara University became pioneers for other institutions in Türkiye in the field of history and practically every other subject, as well as the institutions that nourished them with the scientists they had trained. The history of the areas within the scope of concepts such as the Turkish World, Turkestan, Central Asia, Middle Asia, and Asia-i Vusta are generally studied in history departments in Türkiye under the umbrella of General Turkish History, and based on the chronology, it is sometimes studied in the 13th-16th centuries in medieval history programs.

This research evaluates studies conducted over four generations during the republican period regarding the history of Central and Western Asia between the 13th-16th centuries. The first generation of these studies can be said to be the founding generation (e.g., Zeki Velidi Togan, Akdes Nimet Kurat, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, and Mükrimin Halil Yınanç). This generation had historians who'd experienced two world wars, some of whom were never able to see their homeland again. Despite all the difficulties they faced, they wrote works using solid methods and very good primary sources. They played a founding role through their experience of modernization. The second generation they raised (e.g., Faruk Sümer, Mustafa Kafalı, İsmail Aka, Gülçin Çandarlıoğlu, İsenbike Togan, and Abdülkadir Yuvalı) studied

1 Ahmet Zeki Velidi, "Türkistan" İsmi, Hududu ve Mesahası Hakkında, separate edition from issues 5-6 of *Yeni Türkistan Mecmuası*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1927.

2 Yuri Bregel, *Bibliography of Islamic Central Asia*, I, Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington 1995, p. VIII.

the outlines the first generation had put forward in depth based on primary sources. When paying attention to the biographies of the second generation, they are seen to have developed strong ties with international academicians and to have considered their working conditions and experiences abroad. However, this second generation largely experienced the migrations in Türkiye going from villages to large cities in order to study. After receiving an education, they also had to work in newly established universities in other cities. This study believes that the events in the social and political life of Türkiye (e.g., war, crises, revolutions) had affected academic life just as it had in every other field and had been reflected in academic performance. Despite their difficulties, the second generation of historians monitored the developments in the world, worked in new fields, and produced texts based on primary sources. This study evaluates those who received undergraduate education in the 1980s as the third generation and considers those after the 2000s as the fourth generation of historians. Each generation was mentioned above to have been affected by the conditions of its own period. Those who started their undergraduate education in the 1980s received education in a more disciplined environment and did not suffer from unrest and life safety concerns such as boycotts, protests, and forced termination of classes. This situation was positive for the students and the teachers. Still, the transition from the certificate system to the class system, the crowded classes, the increased number of exams, and the excessive workload during those times and their effects on professors' academic studies are issues not frequently emphasized. The 1980s were when the Cold War ended, the 1990s when the Soviet Union collapsed, and the 2000s when digital opportunities developed and became widespread in Türkiye. These are reflected in historical research as thematic diversification. The increase in people learning Russian after the dissolution of the Soviet Union can be said to have provided a revival in Central Asian studies. Again, access to literature, the development and widespread use of technology, and the increase in travel opportunities have affected the increase in the number of researchers based on the developments in the world. An increase has also occurred in the number of academic publications, and outlets have emerged where academicians can publish their research outside of universities. In all these developments, digitalization of archives and manuscript libraries can be said to have had positive effects. The development of archive librarianship services and increased access to materials have positively affected research. In this way, studies have been able to be carried out on various issues related to the Caucasus, the Black Sea and its surroundings, Iran, and Central Asia.

Dynastic histories, ruler monographs, tribal histories, and military and administrative organizations have been the main subjects to be studied. In addition to these, studies on such subjects as trade, economic life, and city history, and text publications and translations into Turkish have also been studied as thesis topics. Under the influence of historical trends in the world, issues such as legitimacy, gender, religious/Sufistic communities, and administrative structure have additionally been studied recently. Within the Middle Ages, Seljuk-focused

studies can be said to have shifted toward such dynasties as the Mongolian, Ilkhanid, Timurid, Safavid, and Uzbek. Among the researchers who carry out these studies and in addition to the researchers from Turkish Republics, students from Mongolia who've received their postgraduate education in Türkiye are important. Turkish students can be said to more easily be able to go to the geographies where they study history and to establish contact with the scientific world there compared to the first and second generations of historians.

Despite the expanded opportunities, situations such as ethical violations, superficiality in copyrighted works, and sometimes repetitive publications can be detected. This study is of the opinion that writing qualified copyrighted works is possible with a broader scientific knowledge beyond just the field of expertise. Writing qualified copyrighted works in the field of history is only possible with historians' knowledge, the sophistication of their mental world, their mastery of materials, and their ability to personally evaluate primary sources. The up-to-date and dynamic functioning of the YÖKTEZ system and the ease with which publications can be accessed have also increased transparency in academic studies.

As a result, and on the centenary of the founding of the Republic of Türkiye, studies on the field of Central and Western Asia within Turkish historiography as a whole can be said to have developed considerably under the influence of world trends and the opportunities and approaches in Türkiye. This can be determined through the prepared doctoral dissertations, written books, and published articles.

Sınırlar

Tarih ve kültür araştırmaları toplumların kendi yaşadıkları coğrafya ve sahip oldukları kimlik algısına göre biçimlenmekte, bu bakış açısı zaman içinde erişilen bilgi birikimi, bakış açılarındaki değişiklik ve ihtiyaçlara göre çeşitlenip genişleme ve daralmalara uğramaktadır. Tarih yazımı hem modern hem de modern öncesi dönemde bu Şekilde toplumların ilgileri, bilgiye erişim ve kullanma biçimlerine bağlı olarak biçimlenmiştir. Toplumlar kendilerine yakın, temasta olduklarından (yaşam alanlarına mücavir olandan) başlayıp uzakta olanlara doğru edindikleri bilgileri kayıt altına almışlar, bu bilgilerden çeşitli Őekillerde istifade etmişlerdir. Bu tarihî genişleme, daralma ve yeni biçimlenmeleri fark etmek Türk Dünyası, Türkistan, Orta Asya, Asya-i Vusta, Merkezi Asya Őeklinde metinlerde karşımıza çıkan kavramların kapsamlarını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Kadim kullanımı olan ve Rusya'nın Asya'yı ele geçirmesi ve takip eden süreçte kapsamı değişen "Türkistan"¹ terimini Zeki Velidi Togan (1890-1970), Hazar Denizinden ve aşağı İdil'den Çin Seddine kadar uzanan teknil Doğu Türkleri manasında kullandığını ve Türkili kelimesinin bunun muadili olarak önerildiğini belirtmektedir². Sovyetlerin dağılmasından sonra daha yoğun olarak gündemimize giren, Türk Dnyası³ ile Orta Asya kavramları Z. V. Togan'ın "tekmil Doğu Türkleri" (Batı Türkleri Osmanlı sahasındakilerdi) için kullandığı Türkili'nden biraz daha geniş alanı yansıtır ama ağırlık merkezi yine Türkistan sahasıdır. "Müslüman Orta Asya Bibliyofyası" (*Bibliography of İslamic Central Asia*)⁴ başlıklı eserinin girişinde Yuri Bregel (d.1925-.2016) Orta Asya kavramı ve sınırları üzerinde durur. Dünyanın değişik yerlerinde muhtelif araştırmacıların bu sahayı farklı tarif ettiklerine dikkat çeker, Rusların "Sredniya Aziia" ile "Sentralnaia Aziia" ayırımına işaret eder. İngilizcede "Central Asia" Hazar Denizinden batıda Mançurya'ya kadar olan alanı kapsamakla birlikte daha çok bunun batı kısmı için kullanıldığını, bu tanıma (Orta Asya) son yıllarda Volga sahası ile Kafkasların da eklendiğini belirtir. Y. Bregel, fiziki coğrafya terimleriyle veya günümüzün Asya siyasi haritası temelinde aıklamıyorsak, pek çok kişinin "Orta Asya" ifadesini "belirsiz, net olmayan" bir Şekilde görmesinde haklılık payı olduğu kanaatindedir. Kültür ve tarihi olarak bakıldığında bu sınırların genişleme göstermesini kanaatimizce belirsizlik olarak görmek biraz kolayla kaçmak olacaktır. Bregel coğrafî hattı, Zeki Velidi Togan'ın çizdiği

1 Ahmet Zeki Velidi, "Türkistan" İsmi, Hududu ve Mesahası Hakkında, *Yeni Türkistan Mecmuası*'nın 5-6. sayılarından ayrı basım, Resimli Ay Matbaası İstanbul 1927. Bu yazıda Türkistan isminin kullanımı ve tarihi süreci ile birlikte Rus idaresi devrinde yapılan değişiklikler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi* (Enderun Yayınevi, İstanbul 1981) isimli eserinde daha ayrıntılı olarak, coğrafî, nüfus, idarî durumu üzerinde durmuştur. Coğrafî durumu için bk. s. 1-22, ahali ve idari durumu için s. 23-85.

2 Togan, *Türkili Türkistan*, s. V.

3 Fahri Solak, *Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası Tezler Kitaplar Makaleler*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., İstanbul 2007.

4 Yuri Bregel, *Bibliography of İslamic Central Asia*, I-III, Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington 1995.

alan ile uyumlu bir şekilde Hazar Denizi ve Ural Nehri havzasından doğuda Altay Dağları ve Turfan vahasına, kuzeyde İç Asya bozkır kuşağının sınırlarından güneyde Hindukuş ve Kopet Dağ olarak tanımlar. “*Bu alan MS 8. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş İslam dünyası ile bütünleşmiştir. İslam dünyasının bir parçası olarak, güney ve batıdaki İslam komşularıyla birçok kültürel özelliği paylaşmakla birlikte, İç Asya göçebelerinin dünyasıyla paylaştığı özelliklerle bunları kendine özgü bir karışımında birleştirir.*”⁵

Dünya literatüründe Orta Asya, Türkistan gibi kavramlarla tarif edilen sahaların tarihi ve kültürü ile ilgili metinler Modern öncesi dönem ile keşifler, sömürgelerin oluşumu, hedef coğrafyaların kültür ve tarihiyle birlikte bilinme isteği, dünya savaşları sonrası özellikle II. Dünya Savaşı sonrası oluşan siyasi yapı ve algılara bağlı olarak bir gelişme, çeşitlenme gösterdi. Dolayısıyla bunu belirsizlik olarak değil, yaşananlar ve elde edilen bilgiler ve bakış açılarını yansıtan çeşitlilik olarak takip etmek daha isabetli olacaktır. İngiltere’de Kraliyet, Rusya’da Çarlık himayesinde kurulan Coğrafya, Tarih toplulukları zaman içinde Şarkiyat Araştırmalarına dönüştü. Toplu olarak şarkiyat çatısı altında çalışma evresinden Türkoloji, Sinoloji gibi ulus merkezli alan çalışmalarına ve buradan coğrafya temelli Orta Asya, Ön Asya, Uzak Doğu, Güney Amerika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Araştırmaları gibi isimler altında alan çalışmalarına dönüşen bir akış olduğunu görmek mümkündür. Bunu yayınların başlıklarında, süreli yayınların isimlerinde, üniversitelerde bu sahalara yönelik çalışmaların yapıldığı birimlerin isimlerinde açık bir biçimde görebiliriz. Modern bakış açılarımıza ve meraklarımıza göre yukarıda sıraladığımız alan çalışmalarının yanı sıra tematik çeşitlenmeler ve başlıklara doğru bir genişlemenin olduğunu da gözlemlemek mümkün. Günümüzde Dünyada Orta Asya çalışmaları Tarih, Kimlik ve Milliyetçilik, İslam, Yönetim ve Devlet, Resmi Olmayan Kurumlar⁶, Çekişmeli Siyaset, Toplumsal Cinsiyet, Günlük Yaşam, Bölgesel ve Küresel Yaklaşımlar (Central Asia History, Identity and nationalism, İslam, Governing and state, Informal institutions, Contentious politics, Gender, Every day life, Regional an global perspectives) gibi başlıklar altında yürütülmektedir. Dünyadaki bütün bu gelişmeler ve eğilimlerin yansımalarını Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan hemen önce ve sonra Türkiye’deki araştırmacıların çalışmalarında da görmekteyiz. Hem bu tematik çeşitlenme hem de bunların çalışıldığı kurumsal çeşitlilik Türkiye’de de karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de Orta Asya çalışmaları tarih merkezli olarak Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı içinde yapılmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiyat Araştırma Merkezleri, Asya Araştırmaları, Avrasya Araştırma Merkezi gibi başlıklar altındaki akademik birimlerde lisansüstü programlar yürütülmekte ve tezler kaleme alınmaktadır. Bunların dışında Türk Dünyası ile ilgilenen yarı resmi, resmi statüde kurulan kurumlar bünyesinde yayınlar yapıldığını

5 Bregel, *a.g.e.*, s. VIII.

6 Informal institution ifadesini Resmi olmayan kurumlar olarak çevirmeyi tercih ettik, Sivil Toplum Kuruluşları buldukları yerlerde yasal tanımlı alanda faaliyet gösterirler dolayısıyla resmi tanınırlığı olan yapılardır.

görebiliriz⁷. Bu coğrafyanın güncel meseleleri bölge uzmanlıkları, siyasi tarih, uluslararası ilişkiler bağlamında Siyasal Bilgiler Fakültelerinde ihtisas alanıdır. Orta Asya sahasının kültür ve tarihi İlahiyat Fakülteleri bünyesinde İslam Tarih Kültür ve Medeniyeti sahası kapsamında çalışılmaktadır. Çağdaş Türk Lehçeleri, Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde⁸ Eski Türk Dili ve Edebiyatı, Sanat Tarihi bölümlerinde Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalları bünyesinde yapılan çalışmalarda Orta Asya sahası kültür ve medeniyeti bağlamında kıymetli katkılar sunan çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu alanlardaki araştırmacıların yetkinliği ve çalışmaların kalitesi onların malzemeye erişimlerine bağlı olarak artmaktadır.

Türkiye’de üniversitemizde Osmanlı sahası dışındaki Türklerin tarihlerinin araştırıldığı, lisans ve lisansüstü düzeylerde dersler verilen Ana Bilim Dalının, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı olduğunu yukarıda söylemiştik. Umumi Türk Tarihi daha sonraki adı ile Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı’nın temelleri, bilindiği üzere İstanbul’da Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ahmet Zeki Velidi’nin Umum Türk Tarihi isimli ders vermesi ile atılmıştı⁹. Darülfünun’dan Üniversiteye geçiş ile 1933 yılında Umumi Türk Tarihi Kürsüsü’nün kurulması¹⁰, müteakiben Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kuruluşu, burada da Genel Türk Tarihi Kürsüsü’nün tesisi ile başlamış ve daha sonra yeni açılan üniversitemizde benzeri şekilde biçimlenmiştir. Dolayısıyla İstanbul ve Ankara’daki üniversitelerin her bakımdan öncü kurumlar olduğunu ifade etmemiz gerekir. Bu iki üniversite daha sonra kurulacak olan üniversitelerin yapılanmalarında model olduğu gibi bu iki kurumda yetişen akademisyenlerin ve araştırmacıların diğer üniversitelerin

7 Türk Dünyası ile ilgili faaliyet gösteren kurumlar ile ilgili olarak bk. Ainur Yerbolayeva, *Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Kurumlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, YL Tezi, İstanbul 2009.

8 Türkistan sahasının tarihi kültürü, medeniyeti konusunda Türk Dili ve Edebiyatına ait metinler üzerinden yapılan çalışmalar son derece kıymetlidir ve tarih araştırmalarını da önemli ölçüde beslemektedir. Bunlar Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde ve daha çok dilbilim yöntemleri ile çalışılmaktadır bu nedenle biz bu vadede yapılan çalışmaları değerlendirme gayretine girmedik. Cumhuriyetin 100. Yılında Türkoloji hakkında alanın uzmanlarının genel değerlendirmeleri için bk. *Türk Yurdu*, sayı 249 (Mayıs 2023).

9 Z. Velidi Togan’dan öncekiler ve 1990’a kadar gelen değerlendirme için bk. Ahmet Kanlıdere, “Türkiye’de Eski Türk tarihi ve Orta Asya Araştırmaları”, *Bozkardan Batıya Prof. Dr. Hüseyin Salman’a Armağan*, İstanbul 2017, s. 96-97.

10 Kürsünün bir çırpıda kurulup aynı şekilde devam etmediği, zaman içinde gelişme gösterdiği ancak biçimlenmesinde karşılaştığı bütün güçlüklerle rağmen Zeki Velidi Togan’ın ilmi ve idari teşebbüslerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kemal Özcan, “Üniversite Tarih Eğitiminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı’nın Yeri”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri, 16-17 Aralık 2003 Bildiriler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2004, s. 129-145. Zeki Velidi Togan, 31 Ağustos 1939 tarihinde “Umumi Türk Tarihi Profesörü” olarak Edebiyat Fakültesi’nde görevlendirilmiştir. Ancak “Umumi Türk Tarihi Kürsüsü” ifadesinin geçtiği resmi ulaşılan en eski belge 1948 tarihli ve yine Zeki Velidi Togan’ın atamasına dair belgededir (s. 131). Umumi Türk Tarihi Sertifikalı eğitimin 1955-56 yılında başladığı bu tarihe kadar diğer sertifikalarda yer alan dersler okutulduğu, müstakil talebe alma sürecinin 1955 yılında başladığı anlaşılmaktadır (s. 137). Kürsünün adı yine Z. V. Togan’ın çabasıyla “Umum Türk ve Asya Tarihi Kürsüsü” olmuştur. Togan, 1964 yılında ders içeriklerini belirterek kürsü adının “Umum Türk ve Asya Tarihi Kürsüsü” olması gerektiğini ifade etmiş ve bu talebi olumlu görülerek 1967-68 yılı talebe kılavuzunda bu şekilde yer almıştır (s. 140).

kuruluş ve gelişmesinde sağladıkları katkı ile Türk akademisinin biçimlendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu genel durum Tarih bölümleri ve elbette konumuz olan Genel Türk Tarihi için de geçerlidir. Yapılan bir çalışmada 2017 yılı itibarıyla Türkiye’de bulunan 90 devlet üniversitesinden 48’inde Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı’nda eğitim verebilecek öğretim üyesi mevcuttu¹¹.

Bir noktayı biraz daha açıklığa kavuşturmak gerekir; yukarıda Orta Asya veya Türkistan’ın kapsamını ifade etmiş ve buraların tarih ve kültürü ile ilgili araştırmaların Türkiye’de ağırlıklı olarak Genel Türk Tarihi alanı içinde çalışıldığını belirtmiştik. Genel Türk Tarihi tanımının neleri kapsadığı da zaman zaman üzerinde durulan bir konudur¹². Geldiğimiz noktada Genel Türk Tarihi sahası coğrafi olarak Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar olan yerlerde Osmanlı sahası dışında kalan Türklerin tarihini kapsamaktadır. Bu saha kürsünün kurucusu Zeki Velidi Togan’ın çizdiği “Doğu Türklüğü”nün yaşadığı sahayı tarif eden “Türkili”/Türkistan sahası ile büyük oranda uyumludur. Karadeniz’in kuzey sahasındaki Türk boylarının tarih ve kültürü de Genel Türk Tarihi sahasına dahil edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı devrine ait çalışmaların Genel Türk Tarihi dışında bırakılması tematik değil tamamen pratik nedenlerden dolayıdır. Selçuklu ve ardıllarının Arapça ve Farsça ağırlıklı kaynak yelpazesıyla Orta Çağ kürsülerinde çalışılması bir gelenek olmuştur. Osmanlı devrinin kendine ait kuvvetli arşivi ve yazma eserlerden oluşan büyük malzeme kümesi ile Yeni Çağ, Yakın Çağ ve Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti kürsülerinde çalışılması anlaşılabilir bir durumdur. Başka bir ifade ile Türk ve Dünya tarihinin en önemli hanedanlarından biri olan Osmanlı sahası Türk tarihinin elbette önemli bir parçasıdır; ancak tamamen pratik bir nedenle Genel Türk Tarihi Anabilim dallarında (birkaç istisna dışında) çalışılmaz. Bu Ana Bilim Dallarındaki çalışmalara baktığımızda coğrafi olarak Adriyatik’ten Çin Seddine kadar olan sahayı kapsadığını görürüz. Bu geniş coğrafyada yaşamış ve yaşayan Türk topluluklarının tarih ve kültürünü araştıran eserler ortaya konmuştur. Dolayısıyla alan geniş bir zaman aralığını ve büyük bir coğrafyayı kapsamaktadır. Zaman içinde akademik çalışmaların ve yayınların artması ve derinleşmesi ile coğrafya ve kronolojiyi dikkate alarak, birincil kaynakların yazıldığı dilleri de göz önünde bulundurarak Genel Türk Tarihi çalışmalarını alt alanlara ayırmak geleneği oluşmuştur. Eski Türkçe, Çince, Rusça, Farsça, Grekçe, Latince başta olmak üzere Genel Türk Tarihi alanında çalışan araştırmacılar farklı dillerde yazılmış malzemeleri kullanmaktadırlar. Umumi Türk Tarihi kürsüsünün kuruluşundan günümüze kadar tarih alanında yapılan çalışmalar, oluşan

11 2017 yılı itibarıyla 90 üniversitenin Tarih Bölümleri üzerinde yapılan çalışmada bunların 48’inde Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı’nın kurulmuş olduğu tespit edilmiştir. Ancak kurulmuş olan Anabilim Dallarında kadrosunda Genel Türk tarihi alanı dışında çalışan akademisyenler olduğu gibi, hiç öğretim üyesi olmayanlar da vardır. Murat Özkan, “Genel Türk Tarihinin Akademik Kadro Problematiği Üzerine Analitik Bir Yaklaşım”, *Genel Türk Tarihi Çalıştayı, Tespitler- Sorunlar-Çözüm Önerileri*, ed. M. Alpargu-F. Ünal vd., İstanbul 2018, s. 199-215. Devlet üniversiteleri merkezli yapılan bu çalışmada 90 üniversitenin %56,6’sında Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı’nın mevcut olduğu, %34’ünde ise olmadığı tespit edilmiştir.

12 Bu konuda aslında bir belirsizlik yoktur; ancak üniversitelerdeki kadro atamaları ve doçentlik başvurularında karşılaşılan problemleri aşmak için yapılan geniş yorumlama çabası olduğu görülmeye değer.

bilgi birikimi, dünyadaki gelişmeler, malzemeye erişim imkânlarının artmasına bağlı olarak bir hayli genişlemiş ve gelişmiştir. Bu genişleme ve çeşitlenme Karadeniz'in Kuzeyi, Orta Asya, Çin Türkistanı/Doğu Türkistan, İran ve Orta Doğu, Doğu Avrupa gibi başlıklarla karşımıza çıkabildiği gibi bu sahada kurulmuş olan hanedanların adı ile de görülebilmektedir. Bu ikili durum yani hem hanedan isimleri üzerinden çalışmaları yürütmek hem de coğrafi bölgelere göre çalışmayı bir yandan tarih yazımı geleneğimizi sürdürmenin yansıması bir yandan da modern yaklaşımların tesiri olarak görmek mümkündür. Hanedan ve hükümdar merkezli tarih yazımı modern öncesi dönemin en yaygın tarih yazım tarzı idi. İster doğu isterse batıda olsun en yaygın biçim buydu. Bu tarz tarih yazımını bir kusur veya eksiklik olarak görmek dönemin ruhu, bilginin işlevi ve kullanımı gibi hususları göz ardı etmek olacağından bunu isabetli bir yorum olarak göremeyiz. Modern dönemde daha çok tematik çalışmalar yapsak da “modern vak’anüvislik”¹³ tarzı yazılara hala ihtiyacımız olduğunu da göz ardı etmemek gerekiyor. Öte yandan hanedan isimlendirmesi etnisite, coğrafya ve zaman gibi birbirinden farklı noktaları ön plana çıkaran tanımlamaların hepsini kapsayan bir tanımlamadır. Mesela İlhanlı tarihi coğrafya odaklı bakarsak İran, etnik merkezli bakarsak Türk, Tacik ve Moğol, kronolojiyi esas alırsak Geç Orta Çağ'ın bir parçasıdır. Bunlardan birini merkeze almakta bir sakınca olmamakla birlikte diğerlerini dikkatlerden uzaklaştırmak hakikati tam yansıtmayacaktır. Bu nedenle hanedan isimleri adeta çeşitli bakış açılarının hepsinin keşişme kümesidir. Tarih yazımında hanedan, hükümdar isimleri üzerinden çalışmaları modası geçmiş olarak görmüyor tam tersine kapsayıcılığı bakımından daha gerçekçi yansıtıcı buluyoruz.

Yazımızın başlığında olduğu üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılında yaklaşık aynı ömre sahip olan, yukarıda gelişim ve çeşitlenme serüvenini özetlediğimiz Genel Türk Tarihi alanında yetişen tarihçilerimiz ve yapılan çalışmalara bakmak Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğini anlamamızı sağlayacaktır. Yukarıda Genel Türk Tarihi alanının kronolojik ve coğrafi genişliğine dikkat çekmiştik. Bu nedenle biz bu yazımızda Orta ve Batı Asya sahasında Cengiz Han'ın devletini kurmasından bu geleneği kıırarak yeni bir hanedan tesis eden Timurlu sonuna kadar yani 16. asra kadar olan zaman dilimi tarihi hakkında yapılan çalışmaların üzerinde durmak istiyoruz.

13 M. Altay Köymen, “Türk Tarihinde Araştırma Metodu”, *Milli Kültür*, sayı 81 (Ankara 1991), s. 17. Türk Tarihini bir bütünlük içinde araştırmanın gerekliliğini ve Fuat Köprülü'nün ekolünün bunu sağladığını belirten Köymen, Mükrimin Halil Yınaç ve onu takip edenleri “modern vak’anüvis”ler” olarak görmektedir. Köymen'in ekol farkını göstermesini kıymetli bulmakla birlikte vak'anüvislik olarak betimleyip değersiz görmesine katılmamız pek mümkün değildir. Her iki tarzın işlevi ve doldurduğu boşlukların farklı olduğunu dolayısıyla ikisine de ihtiyacımız olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor. Son yıllarda modern tarih çalışmaları içinde siyasi tarih çalışmalarının çok ihmal edildiği ve bunun göz ardı edilmemesi gerektiği tarihçiler arasında konuşulmaktadır. Olay örgüsünü, vak'ayı doğru tespit etmeden olguya geçmenin yaratacağı sorunları gözlemliyoruz.

Şahıslar-Kuşaklar

Zeki Velidi Togan'ın Darülfünun ve daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde verdiği dersler Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde modern dönem Asya çalışmalarının başlangıcı olmuştur. Burada okuttuğu dersler, yetiştirdiği talebeler, kaleme aldığı eserler¹⁴ ile Zeki Velidi Togan'a sahanın kurucusu diyebiliriz. Yukarıda İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin akademik hayatta lokomotif işlevi gördüğünü işaret etmiştik. Üniversitede verdikleri dersler dışında yayınları ile Moğol sonrası Orta ve Batı Asya sahası tarihi ile ilgili çalışmaları nedeniyle anmamız gereken isimlerden biri İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977), diğeri ise Mükrimin Halil Yinanç'tır (1898-1961)¹⁵. Birincisi Osmanlı Tarihi alanının en önemli tarihçisi, ikincisi ise Orta Çağ kürsüsünde Harezmsahlar, Selçuklu ve erken Osmanlı devirleri ile ilgili çalışmaları ile meşhur bir tarihçimizdir. İ. H. Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal* adlı eseri ile *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri* başlıklı kitabı alandaki ilklere aittir. Özellikle *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal* kitabı kanaatimizce hala başvuru eseri durumunu korumaktadır. *Osmanlı Tarihi* isimli eseri Osmanlı ile doğudaki hanedanlar arasındaki savaşlar, münasebetler bağlamında elbette önemlidir; yukarıdaki iki eser ise, doğrudan konumuz olan Moğol sonrası Orta ve Batı Asya için önemlidir. Bu eserlerin ana kaynaklara dayanılarak kaleme alınması ve konu ettiği hususlar bakımından öncü metinler olduğunu zikretmek gerekir. Mükrimin Halil Yinanç'ın *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı, Akkoyunlu, Cihanşah, Baysungur, Bayezid maddeleri bu yazının konusu kapsamında anılması gereken çalışmalardır. Ana kaynaklara vukufiyeti ve kullanımı ile sadece içerik değil yöntem bakımından da örnek metinler olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti dönemi üniversitelerin kuruluşu ile yetişen ilk nesil tarihçilerimizden Prof. Dr. Faruk Sümer¹⁶ zikretmemiz gereken bir diğer isimdir. Uluslararası tanınırlığı olan¹⁷ Faruk Sümer, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra yetişen ilk nesil temsil eden bir tarihçimizdir. 1924 yılında Konya'nın Bozkır ilçesinde dünyaya gelmiş, ailenin İstanbul'a göçmesi ile eğitim hayatını İstanbul'da sürdürmüştür. 1947 yılında Mükrimin Halil Yinanç'ın başkanı olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Kürsüsü'nden "Anadolu Türk Boy ve Oymakları (XVI-XVII. Asırlar)" başlıklı tezi ile mezun olmuştur. Kadro olmaması nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığı bursu ile Ankara Üniversitesi

14 Z. V. Togan hayatı ve eserleri hakkında bk. Tuncer Baykara, *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989; Ahat Salihov, "Ahmet Zeki Velidi Togan Bibliyografyası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 93 (1994), s. 209-230; *Zeki Velidi Togan, İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri Hatıralar*, ed. Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017; Ahmet Kanlıdere, "Türkiyede Genel Türk Tarihçiliği ve Zeki Velidi Togan", *Türk Tarihçileri*, ed. Ahmet Şimşek, Ankara 2016, s. 103-125.

15 Hakkı Dursun Yıldız, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri", *Tarih Dergisi*, sayı 25 (1971), s. 189-190.

16 Hayatı ve eserlerinin listesi için bk. Feda Şamil Arık, "Prof. Dr. Faruk Sümer Hayatı ve Eserleri (Ölümünün 3. Yıldönümü Dolayısıyla)", *Belleken*, LXII/235 (1998), s. 935-967.

17 Bk. Arık, a.g.m., s. 938. İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika, Hindistan, İran, Türkmenistan'da ders ve konferanslar vermek üzere bulunmuştur.

Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde doktora çalışmasına başlamış (1948) "XVI-XVII. Yüzyıllarda Anadolu-Suriye ve El-Cezire'de Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller" başlıklı tezi ile doktorasını tamamlamıştır (1950). 1953 yılında Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Orta Çağ kürsüsüne asistan olmuş ve 1982 yılında 58 yaşında kendi isteği ile emekliye ayrılmış, İstanbul'da hayatını sürdürerek ilmi çalışmalarına devam etmiştir. 1995 yılında vefat eden Sümer İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Hayatı ve eserlerinin listesini hazırlayan F. Şamil Arık onun 350'nin üstünde basılmış ve basılmamış çalışması (tez, kitap, metin neşri, tenkit, konuşma, çeviri vb.) olduğunu belirtir¹⁸. Oğuzlar denince akla gelen ilk isimdir. Akkoyunlular, Karakoyunlular, Moğollar ve Anadolu, Safeviler, Eski Türklerde Şehircilik, Türklerde Atçılık ve Binicilik, Destanlar, Halk Edebiyatı ve Folklor sahalarında kalem oynatmış ve muhtelif akademik ve popüler dergilerde yazılar yayınlamıştır. Türk tarihini bir bütün olarak düşündüğü çalışmalarında görülen Faruk Sümer; Kanglı-Kıpçak, Eski Türkler, Yörükler, Türkmenler, muhtelif Oğuz Boyları, İran'da yaşayan boylar ve hanedanlar hakkında kıymetli çalışmalara imza atmıştır. Yine yetiştirdiği talebeleri ile Türk tarihçiliğine katkı sağlamıştır. İsmail Aka, Reşat Genç, Kazım Yaşar Koprıman, Refik Turan, onun katkı verdiği tarihçilerimiz arasındadır¹⁹. Reşat Genç'in belirttiğine göre tarihçiler arasında yazma eserleri kullanmak dışında saha çalışması yapmak bakımından Faruk Sümer ilkti²⁰.

Faruk Sümer'den yaklaşık on yıl sonra dünyaya gelen Mustafa Kafalı (1934-2019)²¹, Genel Türk Tarihi araştırmaları içinde Moğol Sonrası Avrasya sahası araştırmalarında anmamız gereken bir tarihçimizdir. O, Faruk Sümer'in aksine lisans eğitimini Ankara'da tamamlayıp doktora çalışması için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne gelmiştir. Kafalı burada Z. V. Togan'ın danışmanlığında doktora çalışması olarak "Ötemiş Hacı'ya Göre Cuci Ulusu" ve doçentlik taktim tezi olarak "Altın Orda Hanlığı'nda Sayın Han Sülalesi Devri" başlıklı çalışmalarını kaleme aldı. Bu sonuncu çalışma *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri* (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976) başlığı ile yayınlandı. Deşt-i Kıpçak sahası ile ilgili çalışmalar bu yazımın kapsamı dışında kalmakla birlikte M. Kafalı'nın profesörlük takdim tezi bizim için önemlidir. *Çağatay Hanlığı (1227-1345)* başlığını taşıyan bu eser 1981'de kaleme alınmış; ancak 2005'te basılmıştır ve diğer eserleri gibi konusunda ilkler arasında yer almaktadır. Kafalı'nın makaleleri arasında *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Timur" ve "Toktamış" maddeleri de konumuz bakımından

18 Arık, a.g.m., s. 940.

19 Hakan Daştan, *Prof. Dr. Faruk Sümer; Hayatı, Tarihçiliği ve Eserleri*, MSGSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış YL Tezi, İstanbul 2016. Tez bünyesinde İsmail Aka dışındaki hocalarımızla Faruk Sümer hakkında yapılan mülakat metinleri de yer almaktadır.

20 Daştan, a.g.t., s. 155.

21 Mustafa Kafalı yetiştirdiği talebeler ve eserleri ile etkili olmuş bir tarihçimizdir. Onun anısına armağan kitaplar çıkmıştır. *Türk tarihçiliğine katkılar: Mustafa Kafalı Armağanı*, ed. Üçler Bulduk-Abdullah Üstün, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2013; *İnsan ona derler ki yaşar hatıralarla: Prof. Dr. Mustafa Kafalı'ya vefa*, ed. Harun Maral, Buğra Yayınevi, Konya 2016; Kenan Erzurumlu, *Mustafa Kafalı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2000.

zikredilmeye değer. Yazma eserlerdeki bilgileri yetkin şekilde kullanmasının yanı sıra nümizmatik verileri, siyasi tarihi inşa için yetkin bir biçimde kullanmıştır. Çalışmaları ifade kabiliyeti, berrak anlatımı ve malzemeyi yorumlaması ile de örnek teşkil etmektedir. İngilizce, Rusça, Farsça ve Arapça bilen Kafalı 1971-1972 yılında İngiltere’de, 1975-1977 yılları arasında Bağdat’ta misafir öğretim üyesi olarak bulunmuş ve Bağdat Üniversitesi’nde ders vermiştir. 1982 yılında Konya Selçuk Üniversitesi’ne geçmiş, burada üniversitenin kuruluş sürecine katkıda bulunmuş Fen-Edebiyat Fakültesi dekanlığını yürütmüştür. Yazdığı bir yazı gerekçe gösterilerek Sıkı Yönetim Komutanlığı’nın Konya dışına çıkarılması kararıyla YÖK başkanının desteği ile Ankara Üniversitesi’ne geçmiş ve 2001 yılında buradan emekli olmuştur²². İslam Öncesinden günümüze Türk Tarihini bir bütün olarak görmüş ve her dönemi ile ilgili tezler yaptırmıştır.

Çalışmalarını Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı çatısı altında yapmış olan Prof. Dr. İsmail Aka’nın Moğol sonrası Orta ve Ön Asya çalışmalarında ayrıcalıklı bir yeri vardır. Çalışmaları kronolojik bakıldığında Orta Çağ, tematik bakıldığında Genel Türk Tarihi kapsamında olan İsmail Aka, gerçek bir öncü araştırmacıdır. Kendisi doktora tezinden başlayarak bütün mesaisini bu döneme hasretmesinin ötesinde yaptığı çalışmaları ile kendisinden sonraki kuşak için hem yöntem hem malzeme bakımından yol açıcı bir tarihçi olmuştur. Telif ve kaynak metin çevirisi çalışmaları ve yetiştirdiği talebeleri ile Türk akademik birikimine çok kıymetli katkıları olmuştur. Kendisi 1942 İzmir Kemalpaşa ilçesi Ulucak nahiyesinde dünyaya geldi. 1961’de Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’ne kayıt yaptırdı. Aynı kürsüde görev yapan Faruk Sümer, Akdes Nimet Kurat, Osman Turan gibi hocalardan ilmi ve fikri olarak etkilendi. Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat’ın yönlendirmesiyle İran ve Türkistan tarihine yöneldi. Faruk Sümer’in rehberliği ve İran hükümeti bursu ile İran ve Afganistan’da bulundu (1968-1970). “Timur’un Ölümünden Sonra Hakimiyet Mücadeleleri” başlıklı doktora tezini tamamladı (1971). 1974’te Almanya (Goethe Enstitüsü dil kursu) ve 1975-76’da Viyana’da (yazma eserler üzerinde incelemeler yapmak üzere) bulundu. “Mirza Şahrüh Zamanında Timurlu İmparatorluğu” başlıklı tezi ile doçent oldu (1978). O dönemki üniversite kanunu gereğince profesör olabilmek için üniversite değiştirme mecburiyetinden dolayı Ankara Üniversitesi’nden ayrıldı ve 30 Ekim 1986’da profesör olarak Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne atandı. Burada lisans ve lisansüstü dersler vermenin ve öğrenci yetiştirmenin yanı sıra bölüm başkanlığı (Tarih ve Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü), Enstitü müdürlüğü, Senato üyeliği, merkez müdürlüğü (TÖMER, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi) gibi çok sayıda ve çeşitli düzeylerde idari görevler de üstlendi. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu (Yayın Kurulu, Yürütme Kurulu üyeliği), Societas Iranologica Europaea üyesidir²³. 2009 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden emekli

22 Muammer Meşe, *Prof. Dr. Mustafa Kafalı’nın Hayatı ve Eserleri*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

23 *Prof. Dr. İsmail Aka Makaleler 1*, ed. S. Yalçın-Ş. Gedikli, Berikan Yay., Ankara 2005, s. 1-6.

oldu. Farsça ve Almancayı çok iyi düzeyde, Arapça ve İngilizceyi araştırmalarını yürütecek düzeyde bilmektedir²⁴. Aka, halen İzmir’de yaşamaktadır. Telif ve çeviri kitapları dışında muhtelif yerlerde yayınlanan çalışmaları (makale, bildiri, ansiklopedi maddesi vb.) üç cilt halinde toplu olarak yayınlanmıştır²⁵.

İsmail Aka’nın 1986 yılında intisap ettiği Ege Üniversitesi, Türkiye’nin dördüncü üniversitesi olarak 1955 yılında Tıp ve Ziraat fakülteleri merkezli tesis edilmiş, 1976 yılında Sosyal Bilimler Fakültesi adı ile kurulan fakülte 1982 yılında Edebiyat Fakültesi adını almıştı. Bölgenin ilk üniversitesi olması hasebiyle, daha sonra bölgede kurulan Dokuz Eylül, Afyon Kocatepe, Pamukkale, Celal Bayar, Adnan Menderes üniversitelerinin teşkiline katkı sağlamıştı²⁶. İsmail Aka, Ege Üniversitesi’nin genç fakültesinde idari vazifelerine rağmen lisans ve lisansüstü dersler, danışmanlıklar (11 doktora olma üzere 26 lisansüstü tez danışmanlığı²⁷), *Tarih İncelemeleri Dergisi*’nin düzenli yayınlanması gibi akademik faaliyetleri yürüttü.

Moğol sonrası Orta Asya ve İran çalışmaları konusunda zikredilmesi gereken bir başka isim Prof. Dr. Abdülkadir Yuvalı’dır. 1948 Malatya/Darende doğumlu olan Yuvalı, önce Hukuk Fakültesi’ne başlar ancak derslere devam etme ve çalışma mecburiyetleri onu gece eğitimi de bulunan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’ne geçmeye sevk eder. Böylece gündüz çalışıp gece derslere katılması mümkün olacaktır. 1967-1971 tarihleri arasında lisans eğitimini tamamlar ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun olur. Öğrenciliği sırasında Millî Eğitim Bakanlığı’nda memur olarak işe başlamış, Farsça ve Fransızca kurslarına devam etmiştir. Prof. Dr. Bahaddin Ögel danışmanlığında yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tamamlayan Yuvalı, 1981 yılında Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü’ne intisap eder. Akademik çalışma yapmak üzere 1986-1987’de Paris’te bulunur. Burada bir toplantıda yaşanan tartışmanın da etkisi ile Louis Bazin’i Elazığ’a davet eder. Fırat Üniversitesi’nde çeşitli idari görevlerde bulunur. 1990’da Kayseri Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne katılır. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Yardımcısı (Türk Tarafı Rektörü) olarak 1999-2004 yılları arasında Kazakistan’da görev yapar. Dönüşünde Kayseri’de görevine devam eder ve 2015 yılında emekli olur²⁸. Abdülkadir Yuvalı’nın *İlhanlılar I Kuruluş Devri* başlıklı çalışması²⁹ bu alanda

24 Hasan Mert, “Prof. Dr. İsmail Aka’nın Hayatı”, *Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür*, 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka’ya Armağan, ed. Musa Şamil Yüksel, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2017, s. 5. İsmail Aka Hoca’nın hayatı hakkında ayrıca bk. Hasan Mert, “Prof. Dr. İsmail Aka ile Mülakat”, *Tarih Okulu*, sayı V (2009), s. 3-29; Mehmet Ersan, “Prof. Dr. İsmail Aka’nın Hayatı ve Eserleri”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. IX-XX.

25 *Prof. Dr. İsmail Aka Makaleler*, I-III, ed. S. Yalçın-Ş. Gedikli, Berikan Yay., Ankara 2005.

26 <https://edebiyat.ege.edu.tr/tr-1407/tarihce.html> Erişim tarihi 24.09.2023.

27 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erişim tarihi 24.09.2023.

28 *Prof. Dr. Abdülkadir Yuvalı Armağanı I*, ed. M. Öztürk-Ş. Batmaz-E. Yoska, Kayseri 2015, s. 13-39.

29 Özgeçmiş bilgilerinde ve YÖKTEZ sisteminde sayın Yuvalı’nın tez başlığını tespit edemedik. Ancak *İlhanlılar I Kuruluş Devri* başlığı ile kitaplaşan çalışma, içerik ve şekil bakımından doktora tez çalışması olduğu hissinde vermektedir.

literatürdeki ilklerdendir. Yuvalı, İlhanlı hanedanı başta olmak üzere Cengiz Han, Berke Han, Anadolu'nun Türkleşmesinde Moğolların etkisi gibi bu yazının kapsamı içinde olan yazılar yanında Türk tarihini bir bütünlük içinde değerlendiren başka çalışmalar da kaleme almıştır³⁰.

Prof. Dr. Mustafa Kafalı, Prof. Dr. Faruk Sümer, Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Abdülkadir Yuvalı hocaları Cumhuriyetimizin yetiştirdiği ikinci kuşak tarihçiler olarak da niteleyebiliriz. Birinci kuşak ise iki dünya savaşı görmüş, pek çok güçlüğü yaşamış ve bu koşullarda kurumsal yapıların inşasında katkı sunmuş ve ikinci kuşak olarak nitelediğimiz isimleri yetiştirmiş olan Z. V. Togan (1890-1970), Akdes Nimet Kurat (1903-1971), Bahaddin Ögel (1923-1989) gibi isimlerle örneklendirilebilir. Moğol sonrası Orta ve Batı Asya sahası araştırmaları bağlamında ikinci kuşak tarihçiler arasında Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu (1942) ve Prof. Dr. İsenbike Togan (1940) isimlerini zikretmemiz gerekir. Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Çin kaynakları temelinde Uygurlar üzerine çalışmalarını yürütmüştür. Onun “Orta Asya’da Timuriler-Çin’de Ming Münasebetleri” başlığı ile hazırladığı profesörlük takdim tezi konumuz bakımından önemlidir. Çandarlıoğlu lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü’nde tamamlamıştır. O dönemde mezun olabilmek için öğrencilerin ikisi tarihten olmak şartı ile 4 sertifika yapmaları gerekiyordu. Gülçin Çandarlıoğlu Tarih’ten asıl sertifika olarak Umumi Türk Tarihi, Yeniçağ Tarihi, yardımcı sertifika olarak ise Arap Dili ve Edebiyatı ile Fars Dili Edebiyatı olmak üzere dört sertifikayı tamamlamıştır. Yine o dönem Üniversite sisteminde zorunlu olan hazırlandıktan sonra üç hocanın huzurunda savunularak kabul veya red edilen mezuniyet tezini “Kubilay Han” başlığı ile tamamlayarak mezun olmuştur (1964). Bu dönemde Tarih Bölümü bünyesinde Wang Zin-shan’ın ve Polat Turfani’nin yürüttüğü Çince derslerine devam eder. Kazan Tatarı ve tabip olan Mahmut Alukay’ın verdiği Rusça derslerine de katılmıştır. 1968-1970 arasında Taiwan (Milliyetçi Çin) ve Japonya, 1975, 1980, 1981 yıllarında İngiltere ve Almanya’da dil ve araştırma için bulunur. 1982 yılında ikinci batı dili (birincisi İngilizce idi) Almancadan geçerek ve “Orta Asya’da Timuriler, Çin’de Ming Münasebetleri Ch’eng Elçilik Raporu” başlıklı takdim tezi ile Profesör oldu. Bu dönemde yeni bir yasa çıkmış profesör unvanını kullanabilmek için başka bir üniversitede görev yapmak şartı getirilmiştir. İkinci kuşakta yer alan tarihçilerin yaşadığı bu süreci Çandarlıoğlu da yaşadı ve akademiden üniversiteye geçiş sürecinde Mimar Sinan Üniversitesi’nde Tarih Bölümünü kurarak, iki dönem dekanlık yaptı. Hoca Ahmet Yesevi (Kazakistan) ve Manas Üniversitelerinde (Kırgızistan) hoca ve idareci olarak görev yaptı. Bir kısmı kendi danışmanlığında bir kısmı başka hocaların resmi danışmanlığında ancak onun yönlendirmesiyle Türk tarihinin farklı devirlerini çalışan talebeler yetiştirmesi onun alana katkılarından³¹.

30 Yayınların listesi için bk. *Yuvalı Armağanı*, s. 22-34.

31 Cumhuriyet dönemi ikinci kuşak tarihçilerin ortamlarını tespit etmek bakımından iyi bir örneklik teşkil eden ve İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü’nde ilk bayan asistan olan Gülçin Çandarlıoğlu hakkında bk. Hayrunnisa Alan, “Eski Türk Tarihinde Hocaların Hocası Gülçin Çandarlıoğlu”, *Yaşayan Türk Tarihçileri*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınları, İstanbul 2017, s. 25-36. İkinci kuşak tarihçiler, birinci kuşak tarihçiler gibi dünya savaşlarını görmediler, ancak onlar da yaşadıkları dönemin şartları içinde farklı zorluklarla karşılaştılar ve bu koşullarda Türk akademisinin gelişmesine katkı sağladılar.

Asya araştırmaları denince dünya çapında bir tarihi olarak Prof. Dr. İsenbike Togan mutlaka zikretmemiz gereken bir isimdir. Moğollar, Moğol öncesi ve sonrası Orta Asya, boy-devlet ilişkisi, kadın tarihi temaları üzerinde alışan Prof. Dr. İsenbike Togan, 7. asırdan 20. asra kadar Çin'den Anadoluya uzanan alanlar hakkında çalışmalarıyla mümtaz bir yere sahiptir. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yukarıda zikrettiğimiz sertifika sistemi ile ve Tarih bölümündeki dil derslerini takip etmiş olarak lisans eğitimini tamamlayan (1964) İsenbike Togan, Tayvan'da bulunmuş, klasik Çince çalışmış ve doktorasını Harvard niversitesi'nde yapmıştır (1968-1973). Akademik kariyeri boyunca Türkiye, Tayvan, Amerika, Sudan, Çin gibi ülkelerde talebe, hoca, araştırmacı olarak uzun süre bulunmuştur. Orta Doğu Teknik niversitesi'nden emekli olduktan sonra bir süre Boğaziçi niversitesi'nde lisansüstü düzeyde dersler vermiştir. Türkçe ve İngilizce³² yayınlanmış çok sayıda çalışmasıyla dünya çapında Sinolog ve tarihi olarak kendini kabul ettirmiştir. Türklerin tarihini Çin, Moğol, İnan tarihi ile birlikte geniş bakış açısıyla çalışması örneklilik teşkil etmektedir.

İkinci kuşak hocaların yetiştirdiği tarihçiler řu günlerde akademide görev yapmaya devam etmektedir. Bizim de içinde olduğumuz bu jenerasyona Cumhuriyet dönemi akademideki üçüncü kuşak diyebiliriz. 80'lerde lisans eğitiminde olan ve yeni mevzuatla yüksek ğretim gören kuşak olarak da bakabiliriz. 2000'li yıllarda yetişenleri dördüncü kuşak olarak değerlendirmek mümkündür. Bunların biyografilerine girmeden isimlerini ve tez başlıklarını barındıran bir liste yazımızın sonunda yer almaktadır. Yazımız boyunca sık sık işaret ettiğimiz üzere bu yazıda Moğol sonrası Orta ve Batı Asya sahasında tarih bölümleri merkezli çalışan araştırmacılara yer vermeye gayret ettik. Tarih alanı merkezimiz olmakla beraber sanat tarihi ve Trkoloji³³ sahasında yapılan çalışmaların özellikle kültür tarihi bakımından çok kıymetli olduğunu da hatırlatmak isteriz.

Koşullar ve Temalar

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine tanıklık eden kuşak I. ve II. Dünya savaşlarını yaşamış, bir kısmı doğduğu toprakları bir daha görme imkânı bulamamış, muhtelif güçlüklere göğüs germek zorunda kalmış bir nesildi. Bu koşullar içinde devam eden modernleşme abalaları içinde yeni kurumların tesisi dikkat çeken noktaları. Sınırlı imkanlar içinde ancak birincil malzemeleri kullanma yetkinliği ile bu kuşak, nc çalışmalar ortaya koydu. Adeta akademik camiada çalışılacak konuları bu kuşak oluşturmuş oldu. Bu durum sadece Genel Türk Tarihi bağlamında değil diğer bütün alanlarda benzer şekilde gelişti diyebiliriz. Z. V. Togan'ın, Akdes Nimet Kurat'ın yazdığı kitap ve makaleler, okuttukları dersler birer araştırma alanına

32 Türkçe makaleleri *Tarih ve Kurgu* (İş Bankası Yayınları, İstanbul 2022) başlığı ile toplu olarak yayınlanmıştır. Yayınları için bk. *Horizons of the World: Festschrift for İsenbike Togan Hudd'l-lem: İsenbike Togan'a Armağan*, ed. İlker Evrim Binbaş-Nurten Kılıç-Schubel, İthaki Yayınevi, İstanbul 2011, s. 17-28.

33 Bir rnek olarak bk. Osman Fikri Sertkaya, "Türkiye'de Uygur Türkçesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış ve Eski Uygur Türkçesi zerine Türkiye'de Yapılan Son alışmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, sayı 43 (1995), s. 411-431.

dönüştü ve bu vadide araştırmacılar yetişti. Mesela Z. V. Togan'ın ders olarak okuttuğu Karahanlılar, Timur ve Oğulları, Cengizhan ve Oğulları dersi birer alan olarak belirlenmiş oldu. Karahanlılar hususunda Reşat Genç'in, Timurlu sahasında İsmail Aka'nın, Moğollar sahasında İsenbike Togan'ın yetişmesi birinci kuşağın açtığı yoldan ikinci kuşağın genişleyen ve derinleşen çalışmalar yapması olarak değerlendirilebilir. Çalışılan konular veya temalar hususunda dikkat çeken bir başka nokta, Türk Tarihinin bir bütün olarak görülmesi, İslam öncesinden modern zamanlara doğru bir akış içinde çalışılmasıdır. Bu yaklaşım sadece ulus devlet hassasiyeti olarak mütalaa edilemez. Ekspedisyonlar ile gün ışığına çıkan kitabeler, yazmalar ve bu yeni buluntuların yarattığı hava, modernleşme çabalarının getirdiği ortam ile birleşmiş ve Eski Türk tarihine olan ilgi artmıştır. Bunun yansımaları bizde de kendini göstermiştir. Orta Asya sahası özelinde benzeri bir durumun 1990'lardan sonra yaşandığını söyleyebiliriz. Sovyetlerin dağılmasına kadar Genel Türk Tarihi çerçevesinde Çin kaynakları ve Orhun abideleri merkezli İslam Öncesi Türk tarihi araştırmaları yaygınken bu tarihten sonra Moğollar³⁴, Kazak, Özbek, Hanlıklar, tarihi coğrafya, şehir tarihi gibi çalışmalar artmıştır. Bunu malzemeye erişim ve yeni şartların yarattığı merak ile açıklamak mümkündür. Malzemeye erişim mümkün olmasaydı meraklarımız nitelikli araştırmalara dönüşemeyecekti kanaatindeyiz. Burada İslam Öncesi çalışmaların yapılmadığını söyleyemiyoruz, ancak yoğunluğun nerede olduğuna işaret etmek istiyoruz. Araştırma konularına baktığımızda İslam Öncesinden günümüze doğru geldiği gibi coğrafi olarak da Asya'nın doğusundan batısına doğru kaydığımızı görebiliriz. Bu hareketliliğin yaşanmasına bizim Türk tarihini algılama biçimimiz yanında yaşananların da etkisi olduğunu düşünmek mümkündür. 2004'e kadar İran sahası ile ilgili tezleri hazırlayanların çoğunluğunun İran asıllı kişiler olması³⁵ durumunu, İran'da yaşanan sosyal-siyasi değişim ve nüfus hareketinden ayrı düşünmek mümkün müdür? Yeni malzeme, yeni koşullar beraberinde yeni temaları gündeme getiriyor diyebiliriz. Türk tarihine bütüncül bakma fikrine sahip olmakla birlikte Türkiye ve Dünya'daki koşullar da çalışmalarımızı biçimlendirmektedir.

Cumhuriyet dönemi ikinci kuşak tarihçiler kendi dönemlerinin güçlüklerini yaşadılar. İlmi gelişmelerde çok önemli bir faktör olan istikrar ve imkânlar bakımından çok rahat bir ortamda çalıştıklarını söylemek güçtür. Sosyolojik değişiklikler (yukarıda biyografilerinden söz ettiğimiz tarihçilerin doğum yerleri ve kariyerlerine mekân olarak bakılırsa bu görülecektir) yanında genç Cumhuriyetin ihtiyacı olan okullaşma çabaları içinde yeni kurulan üniversitelere

34 Osman G. Özgüdenli. "Türkiye'de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, IV/2 (2017), s. 463-512.

35 2015 yılında yaptığımız 15 günlük İran gezisi sonrası Tarih Bölümü öğretim üyelerine yaptığımız sunum için YÖKTEZ sisteminden bir tarama yapmıştık. İran anahtar kelimesi ile yaptığımız bu tarama sonucunda 1995-2015 tarihleri arasında yapılan tarih doktora tezlerinin 26'sının Selçuklu, 4'ünün Safevi, 7'sinin İlhanlı ve 4'ünün Timurlu tarihi alanında olduğunu, 2010-2014 arasında tamamlanan 34 tezin 20'sinin İran asıllı talebelere yapıldığını tespit etmiştik. Bu sayılar sadece tarih alanı ile ilgili olmayıp uluslararası ilişkiler ve diğer alanları da kapsamaktadır. Bu yazımızın konusu Türkiye'de İran araştırmaları olmadığı için bu konuyu güncel olarak incelemedik.

gitmek zarureti onları adeta birinci kuşağın karşılaştığı inşa sürecini tekrar yaşamak zorunda bıraktı. Bunu bir eleştiri bağlamında ifade etmiyoruz, devrin koşulları³⁶ bunu gerektiriyordu, eğitilmiş kalifiye elemana ihtiyacımız vardı ve bunun yolu yeni üniversiteler açmaktan geçiyordu. Dikkat çekmek istediğimiz husus Türk akademisi (aslında her alanda aynı şeyi söylemek mümkün) hakkında bir değerlendirme ve dünyadaki durum ile bir mukayese yaparken içinde bulunduğu koşulları göz ardı etmemek gerekliliğidir. Dünyadaki gelişmeleri, yayınları rahat takip edebilme imkânı veren bir alt yapı olmadan zor koşullarda yurtdışına gidilmesi ve elde edilen malzeme ile akademik faaliyetlere devam edilmesi, sistematik bir yapıdan ziyade bireysel çabalar ile problemlerin üstesinden gelinmeye çalışıldığını gösteriyor. Tam olarak ifade etmek istediğimiz şey dünyanın neresinde olursa olsun talep ettiğiniz kitabı iki hafta içinde masanıza getiren ve üç ay okumanıza sunan bir sistemin olduğu yerde yapılan ilim ile bunun olmadığı yerde yapılan ilmin aynı olamayacağıdır. Dördüncü kuşak tarihçiler için dijital imkânlar bilgiye erişimi bir hayli rahatlatmasına rağmen bu meselenin olması gerektiği düzeye ulaştığını söylemek mümkün değildir. Üniversitelerin kütüphane bütçelerine bakılması durumu anlamak için kâfidir. Üçüncü ve dördüncü kuşak tarihçiler için (aslında bütün akademisyenler için) bir başka güçlük kariyer süreçlerindeki sürekli değişimin yarattığı güvensizlik ortamıdır. Eğitim öğretim süreleri, atama yükseltme kriterleri belirli bir kaliteyi yakalamak amaçlı olarak değiştirilmiş gibi görünse de temelde hiçbir araştırmacı bu yolu hangi koşullarda yürüyeceğini bilmeden yola çıkmış gibidir.

Bu güçlüklerle rağmen yeni üniversitelerin açılması ve akademisyen sayısının artması çalışılan konularda çeşitlenme ve genişlemeye fırsat vermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Demirperde ülkelerine giriş çıkış yolunun açılması, ulaşım imkânlarındaki gelişmeler çalışmaları olumlu yönde etkilemiştir. İnsan hareketliliğinin artması dil öğrenme ve malzemeye erişim imkânlarını da artırmıştır. Devletlerarası yapılan anlaşmalarla ve uluslararası öğrenci değişim programları sayesinde artan öğrenci hareketliliği olumlu sonuçlar vermiş ve dördüncü kuşak akademisyenler arasında kaynak dili bilme ve yayınları etkin takip etme oranı yükselmiş görülmektedir. Oysa seksenlerde yetişenler için bunlar önemli problemler idi. Bu gelişmeler ile birlikte üniversite sayısının artması yerel tarih çalışmalarını tetikledi ve yakın coğrafya çalışmalarına da geçildi. Bunda Osmanlı Arşivlerinin tasnifi, yazma kütüphanelerdeki malzemeye erişim imkânlarının gelişmesinin de etkili olduğunu belirtmekte yarar vardır. Kafkaslar, Karadeniz ve çevresi, İran, Orta Asya sahası eski devirlerden Çağdaş Türk Dünyasına kadar çalışılmaktadır. Araştırmacı sayısının artması ve tezlerde yenilik ve özgünlük aranması bu çeşitlenmeyi mümkün kılmıştır diye

36 Türk Eğitim tarihimize bakılırsa benzeri durumların farklı düzeylerde yaşandığını görebiliriz. Medreseden mektebe geçiş sürecinde medrese hocalarının, yeterli olmayan durumlarda ise bürokraside görev alan eğitilmiş insanların mekteplerde ders vermesi, Cumhuriyet sonrası okullaşma sürecinde lise mezunlarının ilköğretim kademelerine öğretmen atanması, üniversite mezunlarının lise ve yüksekokullarda hoca olması veya bürokraside iş bulmaları örnekleri dikkate alınırsa güçlüklerin sadece üniversiteleşme sürecinde yaşanmadığı görülebilir.

düşünüyoruz. Artan tercüme faaliyetleri ile kaynak metinlere Türkçe ulaşma olanağı da artmıştır ve akademik atama-yükseltmelerde tercümeğe değer verilme de alanın ihtiyacı olan bu tür faaliyetleri tarihçiler yapmaktadırlar. Tercüme çalışmalarının bilimsel çalışmalar için bir altyapı oluşturmak bakımından da önemli bir birikim olduğu düşünüldüğünde teşvik edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle birincil kaynakların edisyon kritik yöntemlerine uygun olarak çalışılması teşvik edilebilir.

Bütün bu gelişmelere rağmen Türk okurunun ilgi ve merakını tam anlamı ile doyuracak metinleri üretilmediği iddia edilemez. Türk tarihinin çeşitli dönemleri ve konuları ile ilgili çok sayıda yayın batı dillerinden Türkçeye tercüme edilmektedir. Bu yayınlar tarihçilerin konulara yaklaşım ve çalışma yöntemlerini de etkilemektedir. Dünyadaki değişimler ve gelişmelere bağlı olarak Genel Türk Tarihi kapsamında çalıştığımız konulardaki çeşitlenmeyi yukarıda ifade etmiştik. Siyasi tarih hakkında yeterli bilgi birikimi oluştukça kültür tarihine, teşkilat, şehir tarihi ve sosyoekonomik konulara doğru da bir çeşitlenme ve genişleme olduğunu özellikle doktora tez başlıklarına baktığımızda görebiliyoruz.

Sonuç

Cumhuriyetin kuruluşuna ve Darülfünun'dan üniversiteye geçiş sürecine tanıklık eden kuşağı birinci kuşak olarak alırsak Türk tarihçiliğinde dördüncü kuşağa ulaştığımızı söyleyebiliriz. Hemen her kuşak kendi dönemindeki koşullar içinde akademik hayatımızın inşa sürecine katkı vermiştir. Son yüz yılda Türk ve dünya tarihinde meydana gelen değişimleri takip etmiş, bunlardan etkilenmiştir. Buna bağlı olarak çalışılan konular, yazma tarzları bakımından Türk tarihçiliği gelişmeye devam etmektedir. Siyasi tarih, kültür tarihi, idari ve askeri yapı, sosyal hayat gibi farklı temalar (aşağıdaki tez listesinde de görüleceği üzere) çalışılmış, eserler kaleme alınmıştır. Öte yandan üniversite sayısının artması ve buna bağlı olarak daha çok araştırmacının yetişmesi memnuniyet vericidir. Üniversiteler bünyesinde süreli yayınların yayın hayatına başlaması ve karşılaşılan çeşitli güçlük ve imkânsızlıklara rağmen istikrarlı devam eden nitelikli dergilerin olması gurur vericidir. Dünyadaki teknolojik gelişmeler ve sınırların açılması bilgiye erişimi nispeten (dijital teknolojiye erişim imkânlarıyla alakalı problemlere rağmen) kolaylaştırmış, bu ise çalışmaları olumlu yönde geliştirmiştir. Matbu ve dijital yayın mecralarının gelişmesi tarihe olan ilgiyi su yüzüne çıkarmış bu da alanda bir canlılık sağlamıştır. İmkânların genişlemesine rağmen zaman zaman etik ihlaller, telif çalışmalarındaki yüzeysellik, bazen tekrara düşen yayınların yapılması gibi durumları da tespit etmek mümkündür. Nitelikli telif eser kaleme alınmasının sadece kalem oynatılan alanın ötesinde daha geniş ilmî birikim ile mümkün olduğunu düşünüyoruz. Tarih alanında nitelikli telif eserler kaleme alınması; tarihçinin bilgi ve zihin dünyasının gelişmişliği, malzeme hakimiyeti ve birincil kaynakları bizzat değerlendirebilme yetkinliği ile mümkündür. Akademik çalışmalarda YÖKTEZ sisteminin güncel ve dinamik şekilde işlemesi ile yayınlara erişimin kolaylaşması da şeffaflığı artırmıştır. Bütün bunlar bizi tarih araştırmalarında daha iyi noktalara taşıyacak ümidindeyiz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahmet Zeki Velidi, “*Türkistan*” İsmi, *Hududu ve Mesahası Hakkında, Yeni Türkistan Mecmuası*’nın 5-6. sayılarında ayrı basım, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1927.
- Alan, Hayrunnisa, “Eski Türk Tarihinde Hocaların Hocası Gülçin Çandarlıoğlu”, *Yaşayan Türk Tarihçileri*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınları, İstanbul 2017, s. 25-36.
- Arık, Feda Şamil, “Prof. Dr. Faruk Sümer Hayatı ve Eserleri (Ölümünün 3. Yıldönümü Dolayısıyla)”, *Bellekten*, LXII/235 (1998), s. 935-967.
- Baykara, Tuncer, *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Bregel, *Yuri Bibliography of Islamic Central Asia*, I-III, Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington 1995.
- Türk Yurdu, Cumhuriyetin 100. Yılında Türkoloji Özel Sayısı*, sayı 249 (Mayıs 2023).
- Daştan, Hakan, *Prof. Dr. Faruk Sümer; Hayatı, Tarihçiliği ve Eserleri*, MSGSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış YL Tezi, İstanbul 2016.
- Ersan, Mehmet, “Prof. Dr. İsmail Aka’nın Hayatı ve Eserleri”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. IX-XX.
- Horizons of the World: Festschrift for İsenbike Togan Hudüdü’l-Âlem: İsenbike Togan’a Armağan*, ed. İlker Evrim Binbaş-Nurten Kılıç-Schubel, İthaki Yayınevi, İstanbul 2011.
- İnsan ona derler ki yaşar hatıralarla: Prof. Dr. Mustafa Kafalı’ya vefa*, ed. Harun Maral, Buğra Yayınevi, Konya 2016.
- Kanlıdere, Ahmet, “Türkiye’de Eski Türk Tarihi ve Orta Asya Araştırmaları”, *Bozkırdan Batıya Prof. Dr. Hüseyin Salman’a Armağan*, İstanbul 2017, s. 95-112.
- _____, “Türkiyede Genel Türk Tarihçiliği ve Zeki Velidi Togan”, *Türk Tarihçileri*, ed. Ahmet Şimşek, Ankara 2016, s. 103-125.
- Köymen, M. Altay, “Türk Tarihinde Araştırma Metodu”, *Milli Kültür*, sayı 81 (1991), s. 12-22.
- Mert, Hasan, “Prof. Dr. İsmail Aka’nın Hayatı”, *Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür, 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka’ya Armağan*, ed. Musa Şamil Yüksel, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2017, s. 1-6.
- Mert, Hasan, “Prof. Dr. İsmail Aka ile Mülakat”, *Tarih Okulu*, sayı V (2009), s. 3-29.
- Meşe, Muammer, *Prof. Dr. Mustafa Kafalı’nın Hayatı ve Eserleri*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

- Özcan, Kemal, “Üniversite Tarih Eğitiminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nın Yeri”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri, 16-17 Aralık 2003 Bildiriler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2004, s. 129-145.
- Özgüdenli, Osman G., “Türkiye’de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, IV/2 (2017), s. 463-512.
- Özkan, Murat, “Genel Türk Tarihinin Akademik Kadro Problematiği Üzerine Analitik Bir Yaklaşım”, *Genel Türk Tarihi Çalıştayı, Tespitler- Sorunlar-Çözüm Önerileri*, ed. M. Alparğu-F. Ünal vd., İstanbul 2018, s. 199-215.
- Prof. Dr. Abdülkadir Yuvalı Armağanı I*, ed. M. Öztürk-Ş. Batmaz-E. Yoska, Kayseri 2015.
- Prof. Dr. İsmail Aka Makaleler*, I-III, ed. S. Yalçın-Ş. Gedikli, Berikan Yay., Ankara 2005.
- Salihov, Ahat, “Ahmet Zeki Velidi Togan Bibliyografyası”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 93 (1994), s. 209-230.
- Sertkaya, Osman Fikri, “Türkiye’de Uygur Türkçesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış ve Eski Uygur Türkçesi Üzerine Türkiye’de Yapılan Son Çalışmalar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, sayı 43 (1995), s. 411-431.
- Solak, Fahri, *Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası Tezler Kitaplar Makaleler*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., İstanbul 2007.
- Togan, İsenbike, *Tarih ve Kurgu*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2022.
- Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Yayınevi, İstanbul 1981.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç ve Eserleri”, *Tarih Dergisi*, sayı 25 (1971), s. 189-190.
- Yerbolayeva, Ainur, *Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Kurumlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, YL Tezi, İstanbul 2009.
- Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri Hatıralar*, ed. Serkan Acar, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.
- <https://edebiyat.ege.edu.tr/tr-1407/tarihce.html> Erişim tarihi 24.09.2023.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erşim tarihi 24.09.2023.

Ek

Moğol İstilası Sonrası Orta Asya ve İran Sahası Hakkında Yapılan Tarih Doktora Tezleri Listesi*

1. Samad Kalantari, *Zubdat al-Tavarih-i Baysunguri Hafız-i Abru: İnceleme-Metin*, 1993.
2. Cüneyt Kanat, *Memlük-Timurlu Münasebetleri: 1382-1447*, 1996.
3. Hayrunnisa Alan, *Sultan Ebu Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)*, 1996.
4. H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilas ve Abbasi Devleti'nin Yıkılışı (Cengiz ve Hülagu Dönemleri) (616-656/1219-1258)*, 1997.
5. Recep Uslu, *Horasan Tarihi*, 1997.
6. Nurten Kılıç, *Siyasal Kültürde Değişim: Şeybani Han ve Özbek Siyasal Oluşumu (1500-1510)*, 1999.
7. Osman Özkuzugüdenli, *Gazan Han ve Reformları (694/1295-703/1304)*, 2000.
8. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, 2001.
9. Mukadder Güneri, *Babur'un Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hizmetleri (1483-1530)*, 2001.
10. Bülent Yılmaz, *Celayirliler Kabile Devlet*, 2002.
11. Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*, 2003.
12. Gülnisa Aynakulova, *Fergana Vadisi'nin Türk Kültür Tarihindeki Yeri (IX-XIII. Yy. Arası)*, 2004.
13. Cem Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)*, 2004.

* Bu liste YÖKTEZ sisteminden Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Dr sekmeleri işaretlenerek süzülen listeden tarafımızca ayıklanarak oluşturulmuştur. Mutlak bir liste olma iddiasında değildir, ancak çalıştığımız konular hakkında fikir vermek için iyi bir veri oluşturmaktadır. 2017'den önceki künyeler daha önce yaptığımız çalışmadan alınmış, 2017-2023 arasındaki künyeler Ağustos 2023'te yapılan taramadan elde edilmiştir. YÖKTEZ sisteminde 1984 yılından sonra tamamlanan tezlerin kaydı daha sistemli olarak tutulmuştur. Listeyi oluştururken tezlerin tamamlandığı yılı esas alarak düzenledik. Böylece zamanla çalışılan konulardaki çeşitlenmeyi daha iyi tespit edebiliriz. 1984-1990 arasında tamamlanan tezlerin İslam Öncesi Türk tarihi ile ilgili olduğu görülmektedir. 1990'lardan itibaren tamamlanan tezlerde 13., 16. asırlar Orta ve Batı Asya çalışmalarının arttığı anlaşılıyor. Tamamlanan tez sayısında artış görüldüğü gibi tematik olarak çeşitlenme olduğu da anlaşılmaktadır.

14. Halil Çetin, *Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, 2005.
15. Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, 2007.
16. Mustafa Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, 2007.
17. Babak Javanshîr, *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler (Safevî Dönemi I. Şah Tahmasb Hâkimiyetinin Sonuna Kadar/1576)*, 2007.
18. Nilgün Dalkesen, *Onüçüncü ve Onaltıncı Yüzyıllar Arasında Orta Asya ve Anadolu'da Kadın-Erkek Roller ve Kadınların Statüsü*, 2007.
19. Rıza Yıldırım, *İki İmparatorluk Arasında Türkmenler: Anadolu'da Kızılbaş Kimliğinin Kökenleri (1447-1514)*, 2008.
20. Yunus Akyürek, *Fergana Bölgesinin İslâm Tarihindeki Yeri ve Önemi (VIII.-XIII. Yüzyıllar Arası)*, 2008.
21. Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*, 2010.
22. Kader Polat, *V. ve XV. Yüzyıllarda Tebriz*, 2010.
23. Mustafa Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, 2011.
24. Kansu Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtü ve Zamanı*, 2012.
25. Ganbat Lkhundev, *XIII-XV. Yüzyıllar Arasında Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, 2013.
26. Mustafa Şahin, *Orta Çağda Herât Bölgesi Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar (961-1507)*, 2013.
27. Ahmad Hesamipour Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Ordu Devleti'nin Siyasi ve Sosyal İlişkileri*, 2013.
28. Mir Hedayat Seyyed Marandı, *İlhanlıların İran'da Olan Siyasi ve Ekonomik Etkileri ve İran Azerbaycanında Kalan Eserleri*, 2014.
29. Züriye Çelik, *Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti*, 2014.
30. Ali Rıza Yağlı, *Timurlu Devletinde Vezirler ve Vezirlik Kurumu*, 2014.
31. Kemal Ramazan Haykıran, *İlhanlılar Zamanında Kültür ve Eğitim*, 2015.

32. Akif Rençber, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi 1220-1392*, 2015.
33. Murat Tural, *Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası: Dini İdealler ve Politik Kaygılar*, 2015.
34. Ali İhsan Çağlar, *15. Yüzyılda Mâverâünnehr 'de Nakşiliğın Sosyo-Ekonomik Yapısı: Hâce Ahrar ve Dönemi (1450-1490)*, 2015.
35. Tuba Kalkan, *Herât ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası (Mirza Şahruh Dönemi)*, 2016.
36. Dilber Usul, *İlhanlı Döneminde Uygurlar*, 2016.
37. Derya Coşkun, *Serbedârî Devleti 'nin Siyasî, İçtimaî ve İktisadî Tarihi (1336-1382)*, 2016.
38. Ankhbayar Danuu, *İlhanlı Devleti 'nde Vezaret*, 2016.
39. Habip Demir, *Horasan 'da Şiilik*, 2016.
40. Ensar Macit, *Timurlular Zamanında Azerbaycan*, 2017.
41. Erol Keleş, *İlhanlılar Döneminde Van Gölü Havzası*, 2017.
42. Mustafa Aylar, *İlhanlılar Döneminde Bağdad (1258-1335)*, 2018.
43. Mohsen Leisi, *Câmi 'û 't-Tevârih-i Hasanî Adlı Farsça Eserin Moğollar ile İlgili Kısmının Tahlil-Tenkid ve Değerlendirmesi*, 2018.
44. Hamidreza Sohrabiabad, *Safevi İdaresinde Toplumsal Dönüşüm*, 2018.
45. Türker Uygur, *İlhanlılar Zamanında Şiraz Şehri (1256-1335)*, 2019.
46. Orhan Çınar, *Çağatay Devleti Zamanında Türkistan 'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Durumu*, 2019.
47. Meryem Doygun, *Hârezmşahlar-Moğol Münasebetleri ve Hârezmşahlar Devletinin İnkırazı*, 2019.
48. Muhammed Ali Budak, *Ortaçağ Seyahatnamelerinde Türkler ve Moğolların Sosyo-Ekonomik Durumları (X.-XV. Yüzyıllar)*, 2020.
49. Ochirpurev Duger, *Tevârih-I Güzide-Nusret Nâme 'nin Türk-Moğol Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, 2021.
50. İbrahim Güneş, *Abâkâ Hân Devrinde İlhanlı Devleti Tarihi (663-680/1265-1282)*,

2021.

51. Firdevs Özen, *İlhanlı Devleti'nin Yıkılışı (1335-1350)*, 2021.
52. Çetin Kaya, *Çağatay Hanlığı ile Büyük Moğol Kağanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (1227-1318)*, 2021.
53. Abdul Metin Çelikkilek, *Çingiz-namelere Göre Moğol Toplum Yapısı*, 2022.
54. Nagehan Küçükyıldız, *Timurlular Döneminde Kadın*, 2022.
55. Özden Erdoğan, *Sultan Hüseyin Baykara Döneminde Hâkimiyet Telakkisi ve Timurlu Kültürel Kazanımları*, 2023.
56. Kurban Durmuşoğlu, *İlhanlılar Döneminde Horasan (1256-1335)*, 2023.
57. Nebil Karaduman, *Çin Salırları Tarihi ve Kültürü*, 2023.
58. Galip Bingöl, *Moğol-İlhanlı Hâkimiyeti Altındaki Anadolu'da Çıkan İsyenlar (1243-1335)*, 2023.
59. Dilara Altaş, *13. ve 14. Yüzyıllarda Merağa (İlmî Faaliyetler)*, 2023.